

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-10-74-111>

УДК 373.2.043.2-056.2/3

Богдан Т.М., Розумейко Н.А., Франчук Н.М.
 Національний університет «Чернігівський колегіум»
 імені Т.Г. Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ ВИХОВАТЕЛЯ ЗДО З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ

Анотація. У статті визначено особливості роботи вихователя закладу дошкільної освіти з дітьми, у яких виявлено інклюзію, вказано на необхідність залучення інших працівників закладу до роботи у інклюзивній групі. Розкрито основні завдання професійної підготовки вихователів, які працюють в умовах інклюзивної освіти. Проаналізовано законодавчу базу, яка регламентує основи формування інклюзивної групи у закладі дошкільної освіти. Визначено особливості роботи вихователя з дітьми в умовах інклюзії, а саме: необхідність підготовки індивідуальних програм виховання, зважаючи на проблеми, які потребують корекції, при одночасному забезпеченні розвитку всіх дітей у групі; важливість співпраці з батьками, активне залучення їх до процесу соціалізації дітей з інклюзією.

Ключові слова: інклюзія, інклюзивне середовище, заклад дошкільної освіти, індивідуальна програма розвитку, професійна підготовка вихователя.

Bohdan Tatyana, Rozumeyko Natalia, Franchuk Natalia
 Taras Shevchenko National University "Chernihiv College"

PECULIARITIES OF THE EDUCATOR'S WORK WITH CHILDREN OF PRESCHOOL AGE IN INCLUSION CONDITIONS

Summary. The basics of preschool educator's work with children who have been found inclusive are defined and the need to involve other employees of the institution into working in an inclusive group is pointed out in the article. The main tasks of vocational training of educators working in inclusive education are revealed. They are value-motivational attitude to professional activity, system of general and special knowledge in psychology and pedagogy, professional skills and skills that provide quality education for every child with disabilities, psychological readiness for joint learning, upbringing and development of children in groups of combined type. The legislative framework regulating the principles of forming an inclusive group in a preschool education institution is analyzed. The following peculiarities of the educator's work with children in the conditions of inclusion are determined such as the need to prepare individual education programs, taking into account the problems that need correction, while ensuring the development of all children in the group; the importance of working with parents, actively involving them in the process of socializing children with inclusion. In practice, equal conditions for all children within an inclusive environment can only be realized on the basis of a differentiated approach. After all, typical programs are characterized by programmed results, based on the experience of their implementation in the educational process, and in individual programs it is more difficult to determine the degree of assimilation of the material, especially considering different models of integration of the child. Static indicators do not cover the total number of children with special needs living in Ukraine, as there is a problem of recognizing the diagnosis by individual parents. Therefore, the task of educational teams and public authorities in the field of education is to create a space open for dialogue, to explain the benefits of inclusive education and pedagogical activity in an inclusive environment.

Keywords: inclusion, an inclusive environment, preschool education institution, individual development program, vocational training of the educator.

Постановка проблеми. Система освіти спрямована на забезпечення умов розвитку та реалізації кожної особистості з раннього дитинства, адже саме тоді відбувається закладення цінностей громадянського суспільства. Робота вихователів закладів дошкільної освіти сьогодні спрямована на соціалізацію всіх дітей, і особливо тих, які потребують корекційного виховання. Не можна не вказати, що підхід до виховання звичайних дітей та дітей з особливими освітніми потребами у єдиному розвивальному просторі міг бути реалізований тільки за активної співпраці педагогічної спільноти та органів державної влади. Актуальність формування інклюзивного середовища у ЗДО зумовило і зростання кількості дітей, у яких виявлено інклюзію. Одночасно, для підвищення якості виховного процесу, в умовах інклюзії необхідно забезпечувати професійну підготовку вихователів ЗДО шляхом аналізу

роботи новаторів-практиків, вивчення індивідуальних програм, запропонованих для дітей з особливими освітніми потребами, адаптації світового досвіду тощо. Формування компетентностей вихователя ЗДО щодо роботи в інклюзивній групі має стати одним із базових завдань системи дошкільної освіти в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед науковців, які вивчають питання інклюзивної освіти можна виділити праці Л. Виготського, І. Возняк, П. Таланчука, А. Колупасової, К. Кольченко, Г. Нікуліної, В. Хитрюк та інших. Г. Косарева досліджує питання формування інклюзивної компетентності майбутніх вихователів ЗДО. І. Кузава розкриває умови організації інклюзивної освіти дошкільників.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Для ефективного впровадження інклюзії в ЗДО необхідно формувати практичні

рекомендації щодо роботи вихователів, їх взаємодії із іншими учасниками виховного процесу.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є визначення особливостей організації роботи вихователя ЗДО в умовах інклюзії.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні в Українському дошкільлі на зміну груп компенсуючого типу прийшла інклюзивна освіта яка передбачає виховання і навчання здорових дітей і дітей з особливими освітніми потребами разом. Формування інклюзивного середовища у закладах освіти для врахування індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів дітей передбачено системою освіти в Україні та визначається правом на вільний доступ до освітніх послуг.

Відповідно до Законів України «Про освіту» [1], «Про дошкільну освіту» [2] у ЗДО повинен забезпечуватися освітній процес у інклюзивних групах за індивідуальними програмами розвитку за участю вихователів, асистентів вихователя, психологів, та, за необхідності, асистентів дитини. Порядок комплектування інклюзивних груп визначає базові вимоги щодо утворення даних груп, вказуючи на базові принципи роботи і обмеження щодо прийому дітей [3].

Отже, на державному рівні створено умови для забезпечення роботи інклюзивних груп у ЗДО, визначено функціональні обов'язки персоналу залученого до роботи з дітьми, у яких виявлено інклюзію.

За Т.Г. Зубаревою інклюзивне освітнє середовище характеризується системою ціннісного ставлення до навчання, виховання і особистісного розвитку дітей з особливими освітніми потребами, а також сукупністю ресурсів (засобів, зовнішніх і внутрішніх умов), їх життєдіяльності в загальноосвітньому навчальному закладі і спрямованістю на реалізацію індивідуальних освітніх стратегій виховання [4, с. 22].

В межах інклюзивного середовища здійснюється корекційно-розвивальна робота з дітьми з особливими освітніми потребами спільно з їх однолітками. Зазначена взаємодія забезпечує соціалізацію дітьми з особливими потребами, допомагає їм із засвоєнням нових знань і умінь, мотивує до активного сприйняття світу. Інші діти в групі навчаються спілкуватися та толерантно ставитися до однолітків, співпрацювати для вирішення спільних задач.

Завдання по формуванню інклюзивного простору передбачає оволодіння методами роботи з дітьми з особливостями в розвитку та потребує опрацювання практичних ситуацій для формування умінь та навичок по забезпеченню продуктивної роботи вихователя. Тому більшість науковців [4; 5; 6; 7] досліджують питання готовності педагога до роботи в інклюзивній групі, визначаючи, що необхідні компетентності відображають результати навчання за спеціальністю «Дошкільна освіта», «Психологія» та іншими освітніми програмами.

На думку І.В. Возняк, основними завданнями професійної підготовки вихователів ЗДО, які працюють в умовах інклюзивної освіти, є:

1. Формувати ціннісно-мотиваційне ставлення до професійної діяльності при спільному навчанні дітей з нормативним і порушеним розвитком.

2. Формувати систему загальних і спеціальних знань з психології та педагогіки для реалізації інклюзії.

3. Формувати професійні вміння та навички, які забезпечують якісне навчання кожної дитини з обмеженими можливостями здоров'я.

4. Формувати психологічну готовність до спільного навчання, виховання і розвитку дітей з обмеженими можливостями в інклюзивних групах з дітьми, які нормально розвиваються.

Вирішення цих задач з підготовки вихователів ЗДО до роботи в умовах інклюзивної освіти можливо при реалізації комплексного підходу. Такий підхід базується на змістовному та технологічному компоненті. Перший представляє собою систему теоретичних, прикладних і методичних знань, а також проектних, організаційних і комунікативних умінь, орієнтованих на формування ціннісно-мотиваційних відносин і формування професійної компетентності вихователів ЗДО в галузі інклюзивної освіти; другий компонент охоплює процеси використання сучасних інформаційно-комунікативних, особистісно-орієнтованих і проектних технологій [5, с. 39].

Визначальним у діяльності інклюзивних груп є розробка та реалізація індивідуальних програм розвитку в залежності від діагнозу дитини, включаючи рівень розумового, психологічного та фізичного розвитку. В цьому і полягає перша особливість роботи вихователя в умовах інклюзії – здатність створити умови та забезпечити всебічний розвиток всіх дітей у групі. Зазначена особливість вказує на протиріччя між суспільним характером освіти і індивідуальною формою оволодіння знаннями та соціальними навичками, адже педагог повинен орієнтуватися на роботу з групою і необхідністю одночасно впроваджувати індивідуальний підхід. Вихователь повинен вміти формувати завдання програми в межах групи, правильно оцінювати результати її освоєння, враховуючи можливості кожної дитини, мотивувати та запобігати стресу; тобто формувати інклюзивне середовище, застосовуючи активні методи навчання (включаючи діалог, дискусії), способи поетапного засвоєння нового матеріалу, даючи дітям зрозуміти, що вони відповідальні за виконання завдань, використовуючи спільну діяльність, яка сприяє згуртуванню колективу.

Формування індивідуальних програм відбувається за участю педагогічного колективу ЗДО (директора, психолога тощо). Програми передбачають роботу щодо соціально-комунікативного, пізнавального розвитку, розвитку елементарних математичних навичок, мовленнєвого, художньо-естетичного, фізичного розвитку, враховуючи рівні і зони, які дитина здатна подолати за участю дорослих та за умови діяльності у колективі однолітків.

Набутий з роками досвід вихователів-практиків постійно впливає на зміст та структуру індивідуальних програм, якість навчальних матеріалів тощо; саме впровадження інклюзивного підходу у діяльність ЗДО і удосконалення його інструментів сьогодні здійснюється як результат їх успішної роботи. В той же час результативність локальних проектів забезпечується систематичною і цілеспрямованою професійною підготовкою вихователів.

Можна стверджувати, що рівні умови для всіх дітей в межах інклюзивного середовища на практиці можна реалізувати тільки на засадах застосування диференційованого підходу. Адже

типові програми характеризуються запрограмованими результатами, виходячи із досвіду їх впровадження в освітній процес, а в індивідуальних програмах складніше визначити ступень засвоєння матеріалу, особливо враховуючи різні моделі інтеграції дитини (постійна повна, постійна неповна, постійна часткова, тимчасова часткова, епізодична). Цю думку розділяють зарубіжні дослідники (А. Broderick, Н. Mehta-Parekh і D. Kim Reid), вказуючи на необхідність дотримання диференціації як методики навчання щодо дітей з нормальним і порушеним розвитком.

Інші дослідники наголошують на необхідності впровадження індивідуальних навчальних планів (J. Kurth, А.М. Mastergeorge та ін.). Наприклад, в освітніх установах Великобританії, Норвегії та США, на відміну від вітчизняної практики, застосовуються варіативні індивідуальні програми навчання і розвитку дітей з порушеннями розвитку, розробленими і діє індивідуальний освітній план, який є документом, що відображає загальну стратегію і конкретні кроки педагогічного колективу і батьків в організації підтримки дитини, яка включає в себе всі аспекти психолого-педагогічного супроводу індивідуального освітнього маршруту дитини [7].

Сучасна система освіти в Україні визнає необхідність індивідуальних програм розвитку та їх роль у соціалізації дітей з інклюзією, однак, актуальним залишається питання щодо процесу їх розробки і підготовки, а також постійного перегляду у відповідності до отриманих проміжних результатів. Діагноз дитини визначає базові характеристики програми, але вихователю, який не має медичної освіти, необхідно оцінити масштаб корекції кожного вихованця, обрати напрями, що потребують нагальної роботи, визначити можливі сценарії розвитку (прогресу дитини), здійснити календарне планування, враховуючи особливості обраної методики, яка включає виконання вправ, організацію ігор тощо. Потім узгодити цей план з керівництвом ЗДО та батьками і затвердити у встановленому порядку.

Ключовим етапом процесу розробки індивідуальної програми розвитку дитини з особливими освітніми потребами є підбір вихователем методики роботи із переліком конкретних завдань, які зможуть бути реалізовані у групі дітей з різним рівнем розвитку, тобто базовим є формування розвивального середовища. Наші пропозиції полягають у розвитку програм неформальної освіти вихователів для допомоги при розбудові розвивального середовища у ЗДО. Такі програми повинні надавати наукові консультації чи рекомендації на основі інформаційних платформ і постійно діючих семінарів. Консультантами можуть стати працівники консультаційних центрів, закладів освіти, громадських об'єднань тощо. Дані уста-

нови узагальнюватимуть досвід роботи з дітьми з особливими освітніми потребами та їх батьками, розроблятимуть рекомендації, типові програми для дітей з різними захворюваннями, тобто формуватимуть інформаційну базу, яку будуть використовуватися в подальшому на рівні кожного ЗДО для дітей з інклюзією. Одночасно ці організації виступатимуть платформою для реалізації інформаційно-просвітницької функції з питання інклюзивного виховання в країні. Неформальна освіта через сертифіковані програми дозволить сформувати стійкі комунікації між академічною спільнотою, батьками та вихователями.

Ще одна особливість роботи вихователя з дітьми з особливими освітніми потребами полягає у налагодженні діалогу та співпраці з усіма батьками дітей інклюзивної групи. Тематика батьківських зборів розширюється, зважаючи на необхідність ознайомлення із типовими підходами та методами, які застосовуються у програмах інклюзії. З'являється необхідність у проведенні індивідуальних бесід із батьками для консультацій і роз'яснень.

Проблеми неспівпадіння інтересів, вимог та запитів батьків здорових та дітей з особливими освітніми потребами вимагають застосування додаткових форм та методів роботи. Наприклад, проводити тренінги для батьків. Залучення для проведення тренінгу додаткових фахівців можливе, але інклюзивне середовище визначає провідну роль вихователя у формуванні корекційно-розвивального простору. Відповідно вихователь інклюзивної групи повинен оволодіти методикою підготовки та проведення тренінгів на теми типові за змістом (щодо толерантного ставлення, підходів та методів, які застосовуються у програмах інклюзії) та спеціальні (щодо пошуку спільного рішення для виходу із проблемної ситуації). Тренінги можуть передбачати спільну діяльність батьків із дітьми. Таким чином, вихователь та батьки стають єдиною командою, а перехресний досвід дозволяє знайти найкращу методику для розвитку дитини.

Для досягнення стабільного результату у процесі виховання та соціалізації дітей батьки повинні продовжувати корекційну роботу і поза ЗДО. Пропонуємо включати в індивідуальну програму види діяльності, які повинні реалізуватися родинно.

Висновки і пропозиції. Отже, можемо виділити такі особливості роботи вихователя ЗДО в умовах інклюзії: по-перше, створення умови для забезпечення всебічного розвитку всіх дітей у інклюзивній групі, по-друге, налагодження співпраці та діалогу з усіма батьками дітей, у яких виявлено інклюзію. Врахування визначених особливостей дозволить напрацювати практичні рекомендації щодо роботи вихователя та забезпечити вирішення проблем інклюзивної освіти дітей з обмеженими можливостями в умовах ЗДО.

Список літератури:

1. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 10.10.2019).
2. Про дошкільну освіту : Закон України від 11.07.2011 № 49. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2628-14> (дата звернення: 10.10.2019).
3. Про затвердження Порядку комплектування інклюзивних груп у дошкільних навчальних закладах : наказ Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України від 06.02.2015 № 104/52. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0224-15> (дата звернення: 10.10.2019).

4. Зубарева Т.Г. Компетентностно-ориентированное повышение квалификации специалистов по созданию инклюзивной образовательной среды : автореф. дис. ... канд. пед. наук / Татьяна Гаспаровна Зубарева. Курск, 2009. 24 с.
5. Возняк И.В. Инклюзивное образование: как подготовить педагогов. *Психолого-педагогический журнал гаудеамус*. 2016. № 1. С. 37–41.
6. Кузава І.Б. Роль інклюзивного середовища у формуванні особистості дошкільників, які потребують корекції психофізичного розвитку. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2012. Вип. 11. С. 315–318. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpno_2012_11_60 (дата звернення: 15.10.2019).
7. Хитрюк В.В., Сергеева М.Г., Соколова Н.Л. Работа педагога с родителями в условиях инклюзивного образования. *Научный диалог*. 2017. № 8. С. 426–439. doi: 10.24224/2227-1295-2017-8-426-439
8. Портал Міністерства освіти України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/statistichni-dani> (дата звернення: 29.10.2009).

References:

1. Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 № 2145-VIII. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (accessed: 10 October 2019).
2. Pro doshkilnu osvitu: Zakon Ukrainy vid 11.07.2011 № 49. Available at: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2628-14> (accessed: 10 October 2019).
3. Pro zatverdzhennia Poriadku komplektuvannia inkliuzyvnykh hrup u doshkilnykh navchalnykh zakladakh: nakaz Ministerstva osvity I nauky Ukrainy, nakaz Ministerstva oxorony zdohovja Ukrainy vid 06.02.2015 № 104/52/. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0224-15> (accessed: 10 October 2019).
4. Zubareva, T.G. (2009). *Kompetentnostno-orientirovannoe povyshenie kvalifikatsii specialistov po sozdaniyu inklyuzivnoy obrazovatel'noy sredy* [Competency-based professional development of specialists to create an inclusive educational environment] (PhD Thesis), Kursk.
5. Voznyak, I.V. (2016). Inklyuzivnoe obrazovanie: kak podgotovit' pedagogov [Inclusive education: how to prepare educators] *Psychological and pedagogical journal Gaudeamus*, no. 1, pp. 37–41.
6. Kuzava, I.B. (2012). Rol inkliuzivnogo seredovishcha u formuvanni osobystosti doshkilnykiv, yaki potrebuiut korektsii psykhofizychnoho rozvytku [The role of an inclusive environment in the formation of the personality of preschoolers in need of correction of psychophysical development]. *Teacher education: theory and practice*, vyp. 11, pp. 315–318.
7. Hitryuk, V.V., Sergeeva, M.G., & Sokolova, N.L. (2017). Rabota pedagoga s roditelyami v usloviyah inklyuzivnogo obrazovaniya [Teacher work with parents in an inclusive education]. *Scientific dialogue*, no. 8, pp. 426–439. doi: 10.24224/2227-1295-2017-8-426-439
8. Portal Ministerstva osvity Ukrainy. Available at: <https://mon.gov.ua/ua/statistichni-dani> (accessed: 15 October 2019).